

Multiperspectiviteit en Nederlandse geschiedenis

Onderzoek naar docenten, leerlingen en schoolboeken

Belichten docenten de Nederlandse geschiedenis vanuit meerdere perspectieven in hun lessen? Hoe wordt dit onderwerp gepresenteerd in schoolboeken? Leerlingen krijgen het mee van hun docent en via hun schoolboek, hoe kijken zij naar de Nederlandse geschiedenis? Marc Kropman onderzocht dit en promoveerde op *Shifting lenses. Multiperspectivity and narratives of the Dutch past in secondary history education*. Lisa Oskamp ging met Kropman in gesprek over de totstandkoming en de resultaten van dit onderzoek.

Lisa Oskamp is
redacteur van Kleio.

Kropman legt uit hoe hij tot zijn eigen verbazing aan een promotieonderzoek kon beginnen. 'Ik ben in 2011 tijdens een sabbatical begonnen aan mijn eerste artikel. Jannet van Drie, universitair hoofddocent aan de Universiteit van Amsterdam, vond toen dat ik de eerste auteur moest zijn, want "je weet nooit of je ooit aan promoveren toekomt". Ik achtte dat kansloos, maar het gebeurde toch. In de zomer van 2016 werd ik gebeld door Carla van Boxtel, professor Vakdidactiek geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Ze vertelde dat er een Dudoc-Alfa-beurs vrij was gekomen voor twee jaar, omdat iemand was uitgevallen. Ze vroeg of ik bereid was om promotieonderzoek te doen. Ik besloot daar op in te gaan en moest zelf een onderzoeksvoorstel schrijven. Carla van Boxtel en Jannet van Drie werden mijn promotoren. Nu zijn alle artikelen, op een na, gepubliceerd en verwijst David Van Reybrouck in zijn boek *Revolusi, Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld* naar het eerste artikel.'

Permanente ergernis

'De primaire aanleiding voor mijn onderzoek was de permanente ergernis over het gemak waarmee de buitenwacht oordeelt over wat leerlingen weten na de middelbare school. Vaak wordt gedacht dat leerlingen niks weten. Daar ben ik het niet mee eens, want leerlingen weten best wel wat. Maar wat weten leerlingen eigenlijk? Welke kennis bekijft? Dit heb ik uitgebouwd naar de vraag: hoe zit dat in het onderwijs; hoe zit het in de schoolboeken, en hoe zit het in het klaslokaal?' Kropman legt uit wat hij precies heeft onderzocht. 'De kern van het onderzoek is het interpretatieve karakter van geschiedenis, de meervoudige per-

spectieven daarin en de noodzaak daartoe. Deze discussie staat in verband met de wijze waarop die narratieve representaties van het verleden in stand worden gehouden. Is er sprake van een master-narratief in de Nederlandse geschiedenis? Wat voor soort geschiedenis wil je leerlingen leren? Dit is trouwens mede ingegeven door mijn ergernis over het tijdvakkenkader en de canon. De canon heeft niets met leren over en met geschiedenis te maken. Negatief gesteld is het een vorm van disciplineren. Het leidt tot allerlei onjuiste opvattingen over wat geschiedenis is. We krijgen over tien jaar weer andere vensters. De kenmerkende aspecten en het tijdvakkenkader lijden in mijn ogen in de praktijk aan hetzelfde euvel. Het is een vorm van canonieke programmering, waarbij de 49 kenmerkende aspecten alles versimpelen. Ik ben veertig jaar leraar en lerarenopleider geweest en ook vijftien jaar auteur en eindredacteur van de methode *Memo* voor de bovenbouw. Ik vroeg mij af hoe het zit met de narratieven in schoolboeken. Hoe heb ik dat zelf ooit gedaan? Door het doen van onderzoek naar verschillende schoolboeken kwam ik erachter wat voor mechanismes verscholen zitten achter het schrijven van

schoolboeken. Het onderzoek richtte zich op de leerlingen in de bovenbouw van de havo, omdat deze leerlingen de grootste groep in het Nederlandse onderwijs vertegenwoordigen die examen doet in het vak geschiedenis. Voor vwo-leerlingen is het stukken eenvoudiger, want zij hebben meer jaren les en meer jaren voor rijping. Vmbo-leerlingen hebben het vak geschiedenis niet standaard in hun examenpakket. Aangezien mijn expertise in de bovenbouw zit, wilde ik het onderzoek daar uitvoeren en niet in de onderbouw.

Essay schrijven

Het proefschrift bestaat uit vijf deelstudies, waarin de 'lens' gericht wordt op schoolboekteksten, leraren en leerlingen. Kropman vertelt over de aanpak en de uitkomsten. 'In de eerste deelstudie is onderzocht wat leerlingen weten over de Nederlandse geschiedenis. Hiervoor heb ik studenten die net begonnen aan de tweedegraads lerarenopleiding geschiedenis van de Hogeschool van Amsterdam gevraagd een essay te schrijven over de hoofdlijnen van de Nederlandse geschiedenis vanaf 1500. Hier kwam uit dat ze veel wisten, maar dan wel op enkele terreinen. Ze schreven met name over de Gouden Eeuw, de Nederlandse Opstand en de Tweede Wereldoorlog. Sommigen hadden verhalen over voetbal en anderen schreven vrij precies wat er in de negentiende eeuw gebeurde rondom Thorbecke. Degenen die net eindexamen hadden gedaan citeerden bijna woordelijk examenteksten.

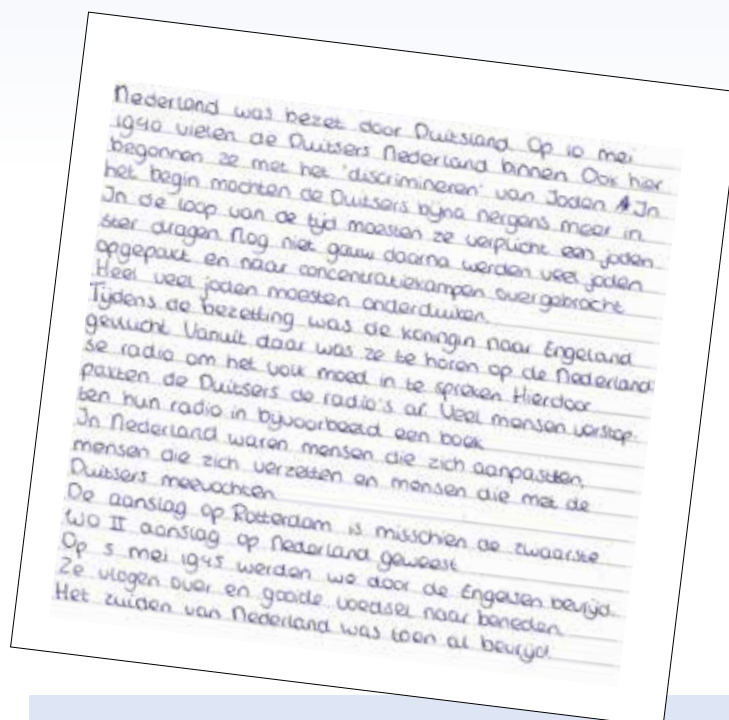
Vervolgens zijn vier schoolboeken met elkaar vergeleken. Daarbij stond de Nederlandse Opstand centraal, want die wordt vaak gezien als de opmaat naar de Nederlandse natiestaat. Dit onderwerp is bovendien rijk aan perspectieven, waarbij cultuur, economie en sociale verhoudingen en verschillende schaalniveaus (lokaal, regionaal en Europees) allemaal aan bod komen. Tevens zijn er mooie hoofdrolspelers en diverse zijfiguren. De teksten uit twee Nederlandse schoolboeken zijn geanalyseerd en vergeleken met twee Vlaamse schoolboeken. Hier kwam uit dat er in Nederlandse schoolboeken sprake is van een gesloten narratief met weinig verschillende perspectieven. Het is vooral politiek gedomineerde geschiedenis, met alleen maar aandacht voor belangrijke witte mannen. In de Vlaamse boeken was er meer aandacht voor sociaaleconomische aspecten, de tijdshorizon was langer en het verhaal was minder gesloten dan het Nederlandse verhaal.

Beeldenstorm of -briesje

Ik heb ook geanalyseerd wat de metaforiek is op zinsniveau. Taal is metaforisch van karakter. Er wordt altijd verwezen naar een ander domein. In mijn proefschrift ga ik bijvoorbeeld in op het begrip de Beeldenstorm waarbij storm verwijst naar het natuurverschijnsel. De Beeldenstorm raasde

over de Lage Landen, maar in Groningen en Friesland was het hooguit een briesje. De Beeldenstormers werden heel lang gezien als een groep plunders en rabauwen. Protestanten wilden er niet te veel aandacht aan besteden. In de les kan je onderzoeken wat nu de randen van dergelijke metaforen zijn. Auteurs van schoolboeken kunnen scholieren helpen door duidelijk te maken dat begrippen als Beeldenstorm een bepaalde lading hebben. Scholieren kunnen daardoor werken aan hun eigen conceptuele raamwerk.

Voorbeeld van een essay van een leerling.

Essay van een leerling

De Nederlandse geschiedenis na 1500

Na 1500 kwam in Nederland de Gouden Eeuw op gang. Door de handel met het Oostzeegebied kon men in Nederland genoeg voedsel verkopen voor de bevolking. Het graan dat uit het Oostzeegebied kwam werd dan ook in grote hoeveelheden en <doorhaling> zo goedkoop mogelijk ingeslagen en voor een hogere prijs in eigen land verkocht. In de Gouden Eeuw kwam ook Amsterdam tot bloei en bloeide daar bij uit tot handelscentrum van Europa.

In de <doorhaling> 17e eeuw werden daarom ook de VOC en de WIC opgericht voor de handel met Azië en Amerika. De VOC handelde in specerijen <doorhaling> uit Azië, terwijl de WIC zich op Amerika concentreerde en <doorhaling> naast specerijen als tabak en dergelijke ook in slaven handelde.

In de <doorhaling> twintigste eeuw kreeg Nederland met twee wereldoorlogen te maken. Tijdens de Eerste Wereldoorlog wist Nederland neutraal te blijven en in de Tweede Wereldoorlog werd Nederland aangevallen en bezet. Heel bekend <doorhaling> van de Tweede Wereldoorlog zijn Anne Frank en het Achterhuis. Anne Frank dook onder in het Achterhuis in de hoop <doorhaling> aan de Duitsers te <doorhaling> ontkomen en naar een concentratiekamp afgevoerd te worden. Toen de Tweede Wereldoorlog afgelopen was, heeft de vader van Anne Frank <doorhaling> haar dagboek gepubliceerd, wat bewaard is gebleven door een van de helpers van de familie toen ze <doorhaling> gingen onderduiken> werden opgepakt.

Multiperspectiviteit in het geschiedenislokaal heb ik onderzocht door de lessen van één docent in kaart te brengen over het onderwerp Nederland ten tijde van de bezetting. Ik heb haar verhaal, haar les, het schoolboek en het werk van de leerlingen geanalyseerd. Het schoolboek bevatte een gesloten narratief, maar het materiaal van de docent bevatte meerdere perspectieven. Zo zat er bijvoorbeeld ook een fragment bij uit de roman *Potgieterlaan 7* van Sytze van der Zee, een kind van een NSB'er. Ik heb onder andere gekeken in hoeverre dit andere perspectief terug te zien was bij de leerlingen. Hiervoor moesten ze een brief schrijven aan een Deense student die deelneemt aan een uitwisselingsprogramma met antwoord op de vraag: Wat zou je hem of haar vertellen over Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog? De leerlingen bleken in hun brieven een gesloten narratief te presenteren, waarbij zij de rol van daders en slachtoffers benadrukken. Ook al had de docent alternatieve perspectieven in haar les laten zien, dat wil nog niet zeggen dat de leerlingen dan ook meerdere perspectieven in hun werk laten zien.

Een brief van een leerling

Nederland tijdens de bezetting

Nederland was bezet door Duitsland. Op 10 mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen. Ook hier begonnen ze met het 'discrimineren' van Joden. In het begin mochten de Duitsers (sic) bijna nergens meer in. In de loop van de tijd moesten ze verplicht een Jodenster dragen. Nog niet gauw daarna werden veel joden opgepakt en naar concentratiekampen overgebracht. Heel veel Joden moesten onderduiken. Tijdens de bezetting was de koningin naar Engeland gevlucht. Vanuit daar was ze te horen op de Nederlandse radio om het volk moed in te spreken. Hierdoor pakten de Duitsers de radio's af. Veel mensen verstopten hun radio bijvoorbeeld in een boek. In Nederland waren mensen die zich aanpasten, mensen die zich verzetten en mensen die met de Duitsers meevochten. De aanslag op Rotterdam is misschien de zwaarste WO II aanslag op Nederland geweest. Op 5 mei 1945 werden we door de Engelsen bevrijd. Ze vlogen over en gooide voedsel naar beneden. Het zuiden van Nederland was toen al bevrijd.

Twee teksten

Vervolgens heb ik gekeken naar de invloed van teksten in de schoolboeken op de multiperspectiviteit in de lessen van geschiedenisleraren. Daartoe zijn twee teksten geschreven over de Nederlandse Opstand. De ene tekst bevatte weinig perspectieven en was in feite het klassieke Nederlandse verhaal van de Opstand met bijvoorbeeld positieve verhalen over Willem van Oranje. De andere tekst bevatte juist meerdere perspectieven. Filips II, Catrijn van Leemput en andere actoren kwamen erin voor en er was meer aandacht voor de sociaaleconomische verhoudingen. Ook wer-

den historici die andere perspectieven naar voren brachten, zoals Parker, Van Nierop en Kloek, in de tekst verwerkt. Achttien docenten werd gevraagd om een les te ontwerpen en te laten zien hoe ze het zouden aanpakken. Zij kregen *random* een van beide teksten als basis voor de les waarna de ontwerpen geanalyseerd zijn en de deelnemers geïnterviewd. Tijdens het interview kwam ook de andere tekst ter sprake en is hun gevraagd waar de voorkeur naar uitgaat. De meeste docenten bleven hangen aan het klassieke verhaal, vaak om andere redenen dan hun opvatting als historicus. Ze vinden het bijvoorbeeld belangrijk om met een herkenbaar verhaal te komen of vinden dat het beter bij havo-leerlingen past om één perspectief te belichten. Toch zijn er ook diverse docenten die de opvatting hebben dat geschiedenis een construct is en dit ook loslaten op een traditionele tekst.

Dezelfde teksten zijn aan vier klassen 4-havo voorgelegd, waarbij ik gekeken heb wat ze ermee doen als ze woorden uit de tekst onderstrepen, een samenvatting of een poster maken. Leerlingen volgen, net als docenten, vooral de tekst. Van de groep leerlingen die de tekst met een beperkt perspectief had gelezen, deed geen enkele leerling iets met het interpretatieve karakter van geschiedenis. Samenvattingen van leerlingen die de tekst met meerdere perspectieven hadden gelezen, bevat-

ten ook meer perspectieven en meer dimensies, zoals de sociaaleconomische. Meer dan verwacht mag worden, kwam dat terug, ook al zijn zij zich daarvan niet bewust. Van de 48 leerlingen die de tekst met meervoudige perspectieven lazen, waren er zeven die verwezen naar een van de genoemde historici. Het helpt dus wel om er wat mee te doen, want leerlingen zijn bereid om je te volgen.'

Elders niet beter

'De conclusie van het gehele onderzoek is dat schoolboeken de neiging hebben een gesloten narratief te presenteren. Docenten hebben dezelfde neiging, maar sommige docenten gebruiken wel meerdere perspectieven als dat past bij hun eigen opvatting over geschiedenis. Dat is onafhankelijk van de teksten die ze kregen. Als leerlingen een tekst krijgen met meerdere perspectieven dan gaan ze daarin mee. Al bevat hun product over het algemeen weinig perspectieven.'

Is Nederland hierin uniek? 'Het is elders niet beter. In Vlaanderen wordt nu strijd geleverd over de introductie van een canon. In Engeland dreigt het hele vak te verdwijnen. In Duitsland wordt wel geprobeerd met meerdere perspectieven te werken, maar als je de schoolboeken analyseert, zul je waarschijnlijk hetzelfde zien als in Nederland. Wij zitten denk ik ergens in het midden, maar er is geen sprake van veel vooruitgang, eerder van achteruitgang.'

Welk vervolgonderzoek zou er nog moeten komen? 'Ik zou graag in discussie gaan met auteurs van methodes. Wat kun je op het vlak van auteurschap bewerkstelligen? Je hebt een didactiserende rol als auteur, want je moet een tekst maken die voor 4-havo toegankelijk is. Anderzijds moet je ook een boek verkopen, dus het is ook een commerciële kwestie. Tussen uitgeversbelang, auteursbelang en onderwijskundig belang zitten spanningen. Het is de vraag hoe je daarmee om moet gaan in een veranderende samenleving. In redacties van schoolboeken voor geschiedenis zitten heel weinig mensen van kleur. Een open sollicitatie zou beter zijn. Ik zou auteurs scholingen willen aanbieden over de omgang met teksten. Hoe staan zij erin? Welke thema's zijn belangrijk om te behandelen? Gelukkig wordt er volop vakdidactisch onderzoek gedaan, bijvoorbeeld door Annemiek Houwen die beeldvorming, narratieven en kritisch analyseren in het hedendaagse geschiedenisonderwijs onderzoekt of het onderzoek naar schrijfvaardigheid door Johan van Driel en historische empathie door Hanneke Bartelds. Vervolgonderzoeken zijn dus al volop bezig.'

Wie is de auteur?

Hoe is dit onderzoek te vertalen naar de lespraktijk? 'Het zou heel erg helpen als docenten zich een aantal dingen realiseren. Ten eerste, alles wat is geschreven is geschiedschrijving, dus ook

schoolboeken behoren daartoe. De meeste docenten weten dat wel, maar bekijken de teksten niet op die manier. Vraag je altijd af wie de auteur is. Daarom zou de naam van de auteur ook bovenaan een hoofdstuk moeten staan. Ten tweede helpt het als je schoolboekteksten met elkaar vergelijkt. Je kunt kijken wat *Sprekend Verleden*, *Memo* en *Geschiedeniswerkplaats* over hetzelfde onderwerp zeggen of vergelijken met een schoolboek uit een ander land om de leerlingen te helpen te leren historisch te redeneren. De docent moet zich dus altijd bewust zijn van het interpretatieve karakter van geschiedenis. Het is daarom goed als de docent op de hoogte is en blijft van het historiografische debat over een onderwerp. Je kunt je hierop oriënteren door bijvoorbeeld overzichtsartikelen te bekijken in *BMGN – Low Countries Historical review* (zie bmg-n-lchr.nl). Dan ben je op de hoogte van wat er speelt. Je vakkennis kun je onderhouden door bijvoorbeeld een les per dag echt goed voor te bereiden, een lessenserie per week goed voor te bereiden en eens in de zoveel tijd een groter thema helemaal uit te werken. Zo heb je na verloop van tijd een hele reeks goede lessen. Als ik naar *Kleio* kijk, zie ik dat er vooral veel aandacht wordt besteed aan pas verschenen boeken, maar dat er weinig wordt geschreven over historiografie en het historische debat. De afgelopen jaren is er gelukkig wel meer aandacht voor vakdidactisch onderzoek en vakdidactisch denken. Dat is goed, maar dat zou wat mij betreft nog meer aandacht mogen krijgen. Een belangrijk obstakel voor docenten is het curriculum en de overladenheid daarvan. Als je echt recht wilt doen aan meervoudige perspectieven, dan heb je ook meer ruimte nodig om dat in de les uit te werken. In de lerarenopleiding mag, nee moet, ruimer aandacht worden besteed aan leren historisch denken en redeneren, met name als het gaat om het interpretatieve karakter van geschiedenis, welke betekenis dit heeft en hoe dat doorwerkt in de keuze van het materiaal. Dergelijke aspecten van theoretische geschiedenis zijn voor het lesgeven eigenlijk een grondslag om je lessen heel spannend te krijgen. Ik pleit er dan ook voor om in de lerarenopleiding permanent en expliciet aandacht te besteden aan historisch denken en redeneren en dan met name aan multiperspectiviteit.' ■

Shifting lenses

De belangrijkste hoofdstukken uit het proefschrift *Shifting lenses. Multiperspectivity and narratives of the Dutch past in secondary history education* zijn te vinden op de website van de UvA via tinyurl.com/uvamk.

Voor vragen of opmerkingen over het proefschrift kan contact opgenomen worden met Marc Kropman: mcmkropman@gmail.com.